

DE NAAM „ROSENDAAAL”

DE eerste, die voor zover ik heb kunnen nagaan, Rosendaal heeft verklaard als „rietdal”, is P. Braat.¹ *Roosen-* zou teruggaan op een oud woord voor *riet*: roos, rose, roes, rois. Het dal zou het lager gelegen terrein tussen de oude kerk en de Kellebrug zijn. Braat vraagt zich verder af, of in een moeras wilde rozen kunnen groeien en of rozen zo vroeg al inheems waren. Mej. B. Schrauwen had tegen Braat's verklaringen wel enige bedenkingen.² Roes, roos etc. bestond niet als simplex in het Middelnederlands. Men moet uitgaan van een Germaans *rauza, *rausa = riet. Maar onmogelijk acht zij de verklaring niet.

In het achtste Jaarboek heeft Wegnen eveneens Rosendaal = rietdal verdedigd.³ Hij wijst op een ander toponiem, zoals 1656 Rosenacker, 1802 Den Rost, 1823 Rosenven en zegt dat in westelijk Brabant roos bijna uitsluitend voorkomt in plaats van riet.

Toch geloof ik, dat de betekenis eerder „dal der rozen” is. De oudste geschiedenis van Rosendaal maakt naar mijn mening niet aannemelijk, dat wij hier met een oud toponiem te doen hebben. De naam lijkt veel eerder jong, een modenaam uit de 13e eeuw.

Rosendaal komt voor het eerst voor in 1268 in een charter van de abdij Tongerlo van 5 november,⁴ waarin Arnold van Gaasbeek, wettige voogd en heer van het land van Breda, zijn goedkeuring hecht aan een schenking van negen bunder land, weide en bos, gelegen in *Schage*, *Havestunc* en elders door inwoners van *Calssdunc*, *Hulsdunc* en *Landunc* aan een „*capellam sitam in loco dicto Rosendale ab eis inceptam et consummatam* in honorem Dei genetricis sanctissime.” De kapel was toen dus voltooid: *consummata*. Uit een twee jaar ouder document⁵ weten wij, dat de inwoners van de genoemde donken een verzoek tot stichting van de kapel hadden ingediend, omdat zij te ver van de parochiekerk te Nispen afwoonden; bovendien waren de wegen onveilig en door wateroverlast in de winter dikwijls onbegaanbaar. Voor de priester, die de kapel zou bedienen, werden passende inkomsten vastgesteld, voor de kapel werden vaste parochiële grenzen bepaald. De bisschop van Luik, Hendrik van Gelder, onder wie Rosendaal ressorteerde, gaf zijn toestemming en schreef voor dat de inwo-

ners der donken moesten krijgen: „faciendi in dicta capella divina celebrare, habendi ecclesiasticam sepulturam et sacrum baptismatis fontem cum ceteris ecclesiasticis sacramentis... facultatem,” het recht dus daar de heilige diensten te laten verrichten en een kerkhof en doopvont te bezitten.

Het is merkwaardig, dat in het document van 1266 de naam Roosendaal niet wordt genoemd. Twee jaar later blijkt de kapel te zijn gebouwd „in loco dicto Rosendale.” Gezien de nauwkeurigheid, waarmee in 1266 alles is omschreven, is het niet waarschijnlijk, dat men toen de plaats, waar de kapel moest komen niet reeds had uitgezocht. Er is vroeger al op gewezen dat de oudste kerk van Roosendaal, de St. Jan, vrijwel even ver van de drie donken af ligt, kennelijk een plaats door compromis bereikt. Men kan zich heel goed voorstellen, dat de inwoners van Kalfsdonk, Hulsdonk en Langdonk allen de kerk zo dicht mogelijk bij huis wilden hebben. Dat maakte het onmogelijk de kerk op een der donken te bouwen. Men zal dus naar een voor alle partijen geschikte plek hebben omgekeken en vond die waar de kerk nu nog staat.

Hoe heette die plaats? Was de naam in 1266 al Roosendaal? Of is er oorspronkelijk een andere naam geweest? Ik meen van wel. In 1268 krijgt de kapel grond gelegen onder anderen in *Havecstunc*. In 1279 krijgt het klooster St. Catharinadal de molen van *Havexdonk*⁶ en in 1286 negen bunder land „in parochia de Haxdonc.”⁷ Deze parochia de Haxdonc is nergens te vinden. De gegevens wijzen er op, dat zij identiek is met de jonge parochie Roosendaal. De identiteit volgt, dunkt mij, uit de in noot 6 geciteerde oorkonde. St. Catharinadal krijgt de watermolen in Havexdonk, welke watermolen even verder wordt genoemd: *molendinum de Lancdonc*; dat het dezelfde molen is blijkt uit de beschrijving van het visrecht: *molendinum nostrum aque... piscaturam illius aque*, (van dat water) *a molendino de Lancdonc*. Daar Langdonk een der donken was, de de aanvraag voor een kerk deden in 1266 en ook genoemd wordt in de oorkonde van 1268, waarin Roosendaal voor het eerst voorkomt, lag Langdonk in de parochie Roosendaal. De watermolen van Langdonk lag in Haviksdonk. Dus lag Langdonk in (de parochie) Haviksdonk = Haxdonk = Havexdonk. Hieruit volgt dat Roosendaal en Haviksdonk identiek zijn. Er is immers nooit meer dan één molen op de Molenbeek geweest. Dat betekent dat de oorspronkelijke naam van de plaats waar de kapel was gesticht Haviksdonk was en dat Roosendaal een nieuwe, pas gegeven naam was, die eerst langzamer-

hand de oude verdronk. Nog in 1300 blijkt de naam niet algemeen gebruikelijk te zijn; Raso van Gaveren, heer van Breda, spreekt dan van „villamque nostram de *Hulsdonc sive Rosendale*.”⁹

Ik geloof dan ook, dat Roosendaal geen oude naam is, maar, om welke reden dan ook, tussen 1266 en 1268 is gegeven aan een donk, Haviksdonk, gelegen midden tussen Kalfsdonk, Hulsdonk en Langdonk. De Haviksdonk zal in die jaren wel niet onbewoond zijn geweest, maar erg belangrijk was zij misschien niet. Anders zou de naam bij de onderhandelingen over de stichting der kapel en ook wel onder de aanvragers zijn genoemd. Zoals ik hierboven al opmerkte, was de plaats, waar de kapel uiteindelijk werd gebouwd, een compromis. Is de naam dat ook geweest? Wilden de inwoners van de drie „belangrijke” donken aan het onaanzienlijkere Haviksdonk de eer niet gunnen hun middelpunt te worden en koos men daarom een „neutrale” naam?

Waarom dan Roosendaal? Men kan wel enige gissingen wagen. De kapel blijkt in 1268 aan de H. Maagd te zijn gewijd, die ook patrones was van de moederkerk Nispen en van de abdij Tongerlo, die het begevingsrecht bezat van Nispen (en van Roosendaal). Onder de titels van de Moeder Gods vindt men „rosa mystica” en „rosa aurea.” Roosendaal is een naam, die elders ook voorkomt. Bij Mechelen lag een abdij van Cisterciënser nonnen, Rosendaal geheten, waaraan Godfried IV van Breda een som gelds vermaakt. Deze abdij was in 1227 gesticht door een lid van het dynasten-geslacht van Mechelen, de Berthouts. De eerste zes abdisen behoorden allen tot dit geslacht. Hendrik V van Breda huwde Sophia Berthout van Mechelen. Is dit de schakel tussen de beide namen?

Wat betekent nu de naam „Roosendaal”?

Als de naam werkelijk pas in 1266-1268 is gegeven - en dat lijkt mij toch wel zeer waarschijnlijk - zal de verklaring „rietdal” moeten vervallen. Wie zou toch in die tijd de kennis van de algemene taalwetenschap hebben bezeten om feilloos Roosendaal te construeren uit een oud-Germaans *rausa* = riet + dal? De naam is een mode-woord geweest, dat als kloosternaam opkomt aan het einde van de twaalfde eeuw en in het midden van de dertiende al voor kloosters uit de mode raakt:

Rosedale, gesticht 1189-1199 (Middleton, Yorkshire).

Rosendael, 1227 (Sinte-Katelijne-Waver, bij Mechelen).

Rosental, 13e eeuw (bij Cochem, Rijnland).

Rosental, 13e eeuw (bij Himmerod, Eiffel).

O. L. Vrouw ten Roosen (Beata Maria de Rosis) 1229 (bij Aalst).
Roosendaal onder Langemark, in 1262 verplaatst naar de stad
Ieper.

Roosendaal, begin 13e eeuw (Haskerdijken, Friesland), dochter-
stichting van Rolduc.

Rosenberg (Mons Rosarum) 1226 (bij Waasmunster).¹⁰

Als benaming van adellijke buitengoederen en leengoederen vindt men
de naam sedert het midden van de dertiende eeuw. Roosendaal geniet
als zodanig grote en langdurige populariteit. Rosendael bij Duinkerken
en Rozendaal bij Arnhem zijn beide ontstaan uit adellijke verblijven
van die naam.¹¹

In deze religieus-hoofse sfeer past ons Roosendaal voortreffelijk. Mij
lijkt dan ook de verklaring van de naam als „dal der rozen” veel aan-
nemelijker dan „rietdal”.¹² De situatie ter plaatse is, dunkt mij, ook
niet gunstig voor de laatste interpretatie. Het is toch wel zeer de vraag
of ooit op de plaats, waar nu het oude centrum van Roosendaal ligt,
werkelijk een duidelijk zichtbaar dal is geweest. In het ruigbegroeide
veengebied waren de donken de enige wat hogere plekken. De beken,
die het regenwater afvoerden, vonden geen geschikte grond om er
echte, duidelijk zichtbare dalen in uit te slijpen.

B. H. STOLTE

¹ P. Braat, De naam onzer stad, Sprokkelingen II, p. 103-107.

² B. Schrauwen, De naam Roosendaal, ibidem, p. 108-109.

³ R. van Hasselt-A. Weynen, De plaatsnamen van Roosendaal, Jb. „De Ghulden Roos”
8, 1948, p. 58-59.

⁴ M. A. Erens, De oorkonden der abdiij Tongerlo, Tongerlo, 1948, no. 211, p. 279-280.
⁵ Erens, a.w., no. 206, p. 274-275.

⁶ M. E. Erens, De oorkonden van het Norbertinessenklooster St. Catharinadal te Breda -
Oosterhout, Tongerlo 1931, no. 6 „... molendinum nostrum aque situm in loco qui
dicitur Havexdonc cum cunctis suis pertinentiis et piscariam sive piscaturam illius aque,
a molendino de Lancdonc tendentem ad locum qui dicitur Calwentryest et infra cum
omnibus attinentiis suis...”

⁷ Erens, Oorkonden van St. Catharinadal no. 13.

⁸ Taxandria, 32, 1925, p. 122 en volgende.

⁹ De gegevens over deze kloosters dank ik aan Dr P. C. Boeren.

¹⁰ Dr M. Gysseling verschaft mij nog de volgende gegevens: De Flou, woordenboek der
toponymie van Westelijk Vlaanderen, vermeldt talrijke boerderijen, herbergen, landerijen
en gehuchten met de naam Rosendaal. In Oost- en Zeeuws-Vlaanderen in de Middel-
eeuwen huizen genoemd Rosendale te Gent en Aardenburg, in 1297 „beghinis de
Rosendale” in Biervliet.

¹¹ Naar dr Gysseling my meedeelt komt *roos* = *riet* nooit voor in de vorm *rozen*—,
altijd *Roosbroek* enz.